

Over ontoelaatbare methoden van politieverhoor

Ongehoord verhoord

Renaldo Willems¹

advocaat te Den Bosch²

Het zogeheten pressieverbod (art. 29 Sv lid 1) regelt hoe de politie behoort te verhoren: alles wat de strekking heeft om de vrijheid van de verklaring te beperken is verboden. Daarmee is alles gezegd en ook weer helemaal niets. Iedereen weet dat pressiemiddelen zoals mishandeling of bedreiging niet door de beugel kunnen,³ maar bij andere, 'subtielere' wijzen van pressie is minder duidelijk of zij toelaatbaar zijn. Literatuur en jurisprudentie over het pressieverbod zijn schaars. De laatste jaren wordt echter steeds duidelijker waar de grenzen liggen.⁴ Desondanks blijkt de politie hardleers.

Als voorbeeld van ontoelaatbare verhoor methoden bespreek ik hier het verhoor van Cihan, omdat het een goed voorbeeld is van hoe het niet moet. Het valt niet uit te sluiten dat Cihan als gevolg hiervan zelfmoord heeft gepleegd.⁵

HET VERHOOR VAN CIHAN SEN

Cihan en haar zoon Evren werden aangehouden op verdenking van de gruwelijke moord op Kumral Bagci, een meisje van zeven jaar. Deze geruchtmakende moordzaak uit 1995 werd in 2003 heropend. Cihan ontkende in alle toonaarden. Dit was voor de politie aanleiding om haar op alle mogelijke manieren tot praten (lees: bekennen) te bewegen. Het verhoorverslag geeft blijk van een stuitende aanpak.

Het verslag is overigens beschikbaar gesteld door de raadsman van Cihan, mr. A.H. Westendorp. Hij heeft het gemaakt tijdens het bekijken van de video-opnames en pretendeert niet de verhoren letterlijk weer te geven.

Op 23 september 2003 werd Cihan Sen aan een streng politieverhoor onderworpen. Volgens advocaat Renaldo Willems ging de politie haar boekje zo ver te buiten dat niet valt uit te sluiten dat dit de oorzaak was van haar zelfmoord, twee dagen later. Hij beschrijft het verhoor, analyseert het juridisch kader en doet een serie aanbevelingen, zoals strafvermindering bij elke schending van het pressieverbod.

Cihan werd urenlang uitgescholden, verneerd en geïntimideerd, waarbij zij telkens aangaf dat ze met de zaak niets te maken had. Hier volgen enkele citaten, gerubriceerd naar categorie.

Verbaal geweld

Cihan werd uitgescholden voor: 'beest, monster, ordinaire stinkhoer, stomme trut, rotwijf, vieze vuile leugenaar'.

Eergevoel

De politie speelde tevens in op haar eergevoel door te zeggen: 'Toon 's wat fatsoen; je bent het laagste van het laagste; je bent te schijterig om ons aan te kijken; als ik zo'n wijf als jij thuis had, was ik al lang dood; je bent een vieze egoïst dat je ontkent, je bent laf, je hebt een kind van zeven vermoord; haat je jezelf niet?'

Dierbaren

Ook de kinderen van Cihan werden in het verhoor betrokken: 'We gaan Evren vertellen: je eigen moeder helpt je naar de kloten. Voorkom dat Evren een pesthekel aan je krijgt door hier niet mee door te gaan. Ik heb ook kinderen en moet er niet aan denken dat mijn kinderen zo'n moeder zouden hebben. Je wilt toch geen kleinkind dat van zijn vader hoort: oma was er niet voor mij? Laat

zien dat je van je kinderen houdt en dat ze kunnen zeggen "mama heeft voor ons gekozen". Als jij ons helpt zal Evren dit morgen horen, dan zal hij blij zijn dat zijn moeder voor hem heeft gekozen. Evren zou je graag willen omhelzen; die moeder zou hij moeten hebben. Vind je het niet fijn als hij om je nek hangt? Zou je willen dat Berna (dochter) en de andere kinderen ook hier zaten? Ze maken je zoon af als hij als moordenaar wordt aangewezen. Over en weer zal er vermoord gaan worden. Goede kans dat Sjammer de eerste is [Cihans jongste kind van vijf, RW].'

Intimidatie

Op grove wijze werd ingegaan op een mogelijke modus operandus: 'hoe ziet dat er uit een kind van zeven spartelend in doodstrijd, zie je het dode hoofd van Kumral voor je? Hoe werkt dat, een kind afslachten? Heb je het de keel afgesneden? Vies hè, het bloed spuit alle kanten op terwijl het hartje nog doorklopt. Heb je het toen als een varken opgehangen om uit te laten bloeden? Wie heeft de rotzooi opgeruimd? Mochten jouw kinderen helpen met opruimen? Vijf liter bloed van een kind van zeven jaar, dat is een halve emmer. Dat bloed gaat klonteren; dat bloed ruikt'.

*'Je bent een vieze egoïst dat je ontkent,
je bent laf, je hebt een kind van zeven
vermoord; haat je jezelf niet?'*

Beloften

Cihan werd tot slot voorgehouden: 'Wil je weten hoe het met Berna gaat? Dan moet je praten. Zolang je dit niet doet, krijg je geen contact met haar'.

JURIDISCH KADER

Ofschoon dit in de jurisprudentie nooit expliciet naar voren is gekomen,⁶ wordt het uitschelden van de verdachte in de literatuur standaard als ongeoorloofd beschouwd.⁷ Door de politie zelf wordt dit 'ten stelligste afgekeurd'.⁸

De ontoelaatbaarheid van de overige bij het verhoor van Cihan gebruikte 'technieken' wordt duidelijk door een belangrijk arrest van de Hoge Raad van 9 mei 2000.⁹ Het verhoor in deze 'semi-Zaanse' zaak vertoont opvallende gelijkenissen met het verhoor van Cihan. Net als bij Cihan werd door de politie psychische druk toegepast door in te spelen op het (eer)gevoel. Zo werd de verdachte voorgehouden dat hij laf is door gebruik te maken van zijn zwijgrecht en vroeg men of zijn vrouw zou kunnen leven met een man van wie de onschuld niet vaststaat. Ook werden toespelingen gemaakt op het gevaar dat zijn vrouw, kind, moeder en zus zouden kunnen lopen. Voorts werd aan hem voorgehouden dat alleen een bekentenis de relatie met zijn vrouw kon redden, en dat dit zou voor-

komen dat zijn hoogbejaarde moeder zou moeten worden verhoord. Dergelijke verhoortoepassingen zijn ongeoorloofd. Het betrekken van dierbaren in het verhoor is overigens een van de meest voorkomende pressiemiddelen.¹⁰ Kennelijk is dit bij de politie een populaire techniek.¹¹

Net als bij Cihan werd de verdachte in de hier bedoelde zaak op intimiderende wijze een moordscenario voorgespiegeld. Zo vroegen de rechercheurs of het moeilijk was ledematen af te snijden of een pistool op iemands hoofd te drukken. Ook dit wordt onrechtmatig geacht.¹²

Rest nog de belofte van de politie dat zij na een bekentenis contact tussen Cihan en haar dochter zouden regelen. In genoemd arrest werd exact dezelfde toezegging gedaan en strijdig geacht met het pressieverbod. In de literatuur wordt het doen van beloften stevast als ongeoorloofd beschouwd. Net als bij verbaal geweld is de jurisprudentiële basis echter mager.¹³ Het zojuist genoemde arrest brengt hierin een belangrijke verandering, doordat het hof in het algemeen oordeelt dat het doen van beloften strijdig is met het pressieverbod.¹⁴ De rechtspraak lijkt daarmee in overeenstemming te komen met een ministeriële circulaire van 20 december 1929, waarin beloften al werden genoemd als verboden pressiemiddel.¹⁵

SANCTIES

Bij schending van het pressieverbod kan de rechter op grond van art. 359a Sv kiezen uit bewijsuitsluiting, niet-ontvankelijkheid en strafvermindering. De mogelijkheid van strafvermindering komt tot mijn genoegen de laatste jaren meer in zwang.¹⁶ Aan de andere sancties kleven immers nadelen. Niet-ontvankelijkheid is nog nooit opgelegd, zelfs niet als reactie op de Zaanse verhoormethode, en bij bewijsuitsluiting moet er wel bewijs zijn om uit te sluiten. Strafvermindering kan altijd worden toegepast, en dit dient mijns inziens dan ook bij elke schending te gebeuren.

Indien de verdachte ondanks de druk geen verklaring aflegt, kan niet worden volstaan met een declaratoire uitspraak dat er fouten zijn gemaakt, dus zonder consequentie, zoals in de 'Zaanse' zaken. Dat is onaanvaardbaar. Ook Cihan legde geen belastende verklaring af, maar haar brute verhoor schreeuwt om een sanctie.

Strafvermindering moet ook volgen indien ondanks uitsluiting van een verklaring overige bewijsmiddelen tot een veroordeling leiden. Het door de overheid, in de vorm van de politie, aan de verdachte toegebrachte nadeel, wordt dan immers niet gecompenseerd. De rechter zou deze schending door middel van strafreductie tot uitdrukking moeten laten komen in de strafmaat. Met De Hullu meen ik dat de toepasbaarheid van strafvermindering nader moet worden onderzocht, waarbij de redelijke termijn-jurisprudentie wellicht als voorbeeld kan dienen.¹⁷ Als het niet tot een proces komt, kunnen buitenprocessuele maatregelen, zoals disciplinaire en/of strafrechtelijke vervolging van de verhorende ambtenaar, uitkomst bieden.¹⁸

AANBEVELINGEN

Mede ten behoeve van de bescherming van de verklaringsvrijheid van de verdachte heeft het onderzoeksproject *Strafvordering 2001* voorgesteld dat iedere verdachte het recht krijgt voorafgaand aan het verhoor een raadsman te consulteren en dat het verhoor zelf integraal op video wordt opgenomen. Daarnaast wordt voorgesteld om buiten het Wetboek van Strafvordering gedragsregels te

Het betrekken van dierbaren in het verhoor is een bij de politie populaire ‘techniek’

ontwikkelen die bij het verhoor in acht moeten worden genomen.¹⁹ Volgens het project zouden hierin onder meer kwesties moeten worden geregeld als de duur en de plaats van verhoren, de oorbaarheid van verhoormethodes, de controle op de verhoorpraktijk en de verzorging van verdachten. De verklaringsvrijheid zou hierdoor optimaal zijn beschermd. Dat valt echter te betwijfelen.

De zaak-Cihan laat zien dat voorkomen beter is dan genezen. Videoregistratie van het verhoor, zoals dit ook gebeurde in alle Zaanse verhoren, weerhoudt de politie kennelijk niet om haar grenzen fors te overschrijden. De beste waarborg tegen misstanden blijft naar mijn mening, naast het registreren van het verhoor, de aanwezigheid van de raadsman bij het politieverhoor. Deze kan dan direct ingrijpen. Organisatorische rompslomp mag dit niet langer in de weg staan.

Daarnaast lijkt mij een gedragscode voor het verhoor een stap in de goede richting, maar liever zie ik dat het verhoor – nog steeds de belangrijkste opsporingsmethode – een uitdrukkelijke, zelfstandige regeling krijgt in de wet. Naast de genoemde kwesties zou het verstandig zijn te regelen dat elk proces-verbaal van verhoor de tijdstippen van begin en einde van de ondervraging vermeldt, inclusief de momenten waarop de verdachte heeft gerust, gegeten of geluncht.²⁰ Voorts is aan te bevelen dat in het proces-verbaal wordt vermeld in wat voor gesteldheid de verdachte zich bevindt.²¹ Het zou ten slotte geen overbodige luxe zijn om wettelijk te regelen dat de verbalisant verplicht is de tijdens het verhoor op schrift gestelde verklaring van de

verdachte aan deze voor te leggen ter verbetering of ondertekening.²²

Ik sluit mij verder aan bij de aanbeveling van de projectgroep om wetenschappelijk onderzoek te doen naar wat zich allemaal in de verhoorkamer afspeelt. Dat is tot nu toe nog niet adequaat gebeurd.²³ Meer openheid van zaken maakt bestrijding en voorkoming van schendingen beter mogelijk.

Van belang is nog de invloed van de vaak niet ideale omstandigheden op het politiebureau op de verklaringsvrijheid. Naeyé concludeerde al in 1989 dat in dit kader de rechtspositie en behandeling van de opgehouden verdachte onvoldoende zijn geregeld.²⁴ Het Besluit beheer regionale politiekorpsen en de Regeling politiecellencomplex van 1994 hebben dit enigszins verbeterd,²⁵ maar het feit dat belangrijke zaken, zoals slapen, eten en drinken, nog steeds aan de verschillende korpsbeheerders wordt overgelaten, is verre van ideaal. Een uniforme, landelijke minimumregeling, zoals Naeyé al bepleitte, die zowel geldt voor opgehouden als in verzekering gestelde verdachten, is dus nog steeds gewenst.²⁶ Voor voorlopig gehechten zou dan moeten gelden dat dezen zo snel mogelijk naar een huis van bewaring worden overgebracht. Een te lang verblijf in een politiecel kan al gauw tot een inbreuk op het persieverbod leiden.

Ten slotte zou het nuttig zijn om in de politieopleiding meer aandacht te besteden aan verboden verhoormethoden. Gebleken is dat dit niet het geval is²⁷ en dat hier bij de politie ook behoefte aan bestaat.²⁸

TOEKOMSTMUZIEK

Het ziet er helaas niet naar uit dat de overheid op korte termijn maatregelen zal treffen die ongeoorloofde verhoormethoden kunnen voorkomen. Al in 1998 stelde de Recherche Adviescommissie voor om – vooralsnog bij wijze van pilot – verhoren op video op te nemen. De minister van Justitie zegde de Tweede Kamer toe enkele pilots in het land op te zullen zetten, hetgeen echter tot op heden niet is gebeurd. Als het om de positie van de verdachte gaat is de overheid niet al te snel. Sterker nog: in een notitie van de minister, die een algemeen kader bevat voor de herziening van het Wetboek van Strafvordering, stelt hij: ‘Bij de herziening van het vooronderzoek zullen de verschillende belangen tegen elkaar moeten worden afgewogen, waarbij niet op voorhand voorop kan worden gesteld dat de positie van de verdachte versterking behoeft’.²⁹ Wetsvoorstellen over videoverhoren, laat staan andere aanbevelingen die de verdachte tijdens het verhoor kunnen beschermen, hoeven we dan ook voorlopig niet te verwachten.

Ontoelaatbare verhoormethoden: de overheid staat erbij en blijft ernaar kijken. ●

Videoregistratie van het verhoor weerhoudt de politie kennelijk niet om haar grenzen fors te overschrijden

LITERATUUR OVER HET PRESSIEVERBOD

J.A. Blaauw, ‘Dubieuze verhoren, fatale gevolgen’, *JV* (24) 1998-4, p. 47-60.
H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken. De psychologie van strafrechtelijk bewijs*, Amsterdam/Antwerpen: Contact 1994, p. 170-183.
K. Gerritsen, ‘(On)duidelijkheden rondom ongeoorloofde pressie in het verdachtenverhoor. Verdacht mistig’, *AA* (49) 2000-4, p. 228-238.
J.A.W. Lensing, *Het verhoor van de verdachte in strafzaken*, Arnhem: Gouda Quint 1988, p. 168-176.

J. Naeyé, *Heterdaad. Politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk*, Arnhem: Gouda Quint 1989, p. 235-241.
J. Remmelink, ‘Het verhoor in strafzaken’, *RMThemis* (85) 1966, p. 307-358.
J.C. van Rijen, ‘Verboden verhoormethoden’, *APB* (107) 1958-18, p. 331-333.
B.M. Taverne, ‘Een Crimineel-ethische Enquête’, *NJB* (1) 1926-1, p. 5-8.
L.J.A. van Zwieten, *Bijzondere verhoormethoden en art. 29 Sv*, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 31-34.

NOTEN

- 1 Dit artikel is deels gebaseerd op mijn gelijknamige doctoraalscriptie *Ongehoord verhoord. Een inventariserend en kritisch onderzoek naar ontoelaatbare pressie bij de politieke verdachtenonderverving*, van maart 1999.
- 2 Mr. R.A.F. Willems is advocaat bij Van Leeuwen Van der Eerden te Den Bosch.
- 3 Behalve dan het Hof 's-Gravenhage, dat in zijn arrest van 1 oktober 1996, NJ 1997, 90 kwam tot het onbegrijpelijke oordeel dat meer nodig is dan marteling om daardoor afgelegde verklaringen als onrechtmatig verkregen aan te merken.
- 4 Recentelijk nog werd in HR 9 maart 2004, *Nbstr.* 2004, 157 voor het eerst uitgemaakt dat politie-infiltratie in het huis van bewaring ex art. 126 j Sv onder omstandigheden in strijd kan komen met het pressieverbod.
- 5 Volgens een rapport van de rijksrecherche is 'niet gebleken dat het verhoor een dusdanige psychische druk veroorzaakte dat er een relatie met de zelfdoding zou kunnen zijn'. Maar gelet op de gang van zaken bij het verhoor kan dit mijns inziens niet worden uitgesloten.
- 6 Zie HR 15 januari 1985, DD 85.201. Hier werd het verweer 'De verklaring die ik bij de politie heb afgelegd klopt niet. Ik werd onder druk gezet. Ik werd door hen op mijn hielen getrapt en uitgescholden, ook dreigden zij mijn vrouw op te sluiten' door de HR beschouwd als een beroep op schending van het pressieverbod.
- 7 Zie bijv. J.A.W. Lensing & G.E. Mulder, *Hoofdbeginselen van strafprocesrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994, p. 85, die verbaal geweld als een verboden middel van 'regelrechte pressie' betitelen.
- 8 Projectgroep Recherche Basis Cursus, *Recherche(ler)ren: handboek voor de recherche basis cursus 1989*, Deel 2, Zutphen: Rechercheschool Zutphen, Opleidingsinstituut voor Criminaliteitsbeheersing, p. 181.
- 9 NJ 2000, 521.
- 10 Zo acht de Hoge Raad het ontoelaatbaar dat de politie dreigt om familie of de partner van de verdachte op te pakken (HR 27 november 1984, DD 85.146 resp. HR 15 januari 1985, DD 85.201) of suggereert dat de verdachte uit de ouderlijke macht zal worden ontzet en dat haar kinderen onverzorgd thuis achterblijven (HR 9 juni 1987, NJ 1988, 158). Uit de Zaanse zaken weten we dat de Hoge Raad niet tolereert dat namen of foto's van gezins- en familieleden van de verdachte worden gecombineerd met foto's van het slachtoffer (HR 13 mei 1997, NJ 1998, 152, HR 22 september 1998, NJ 1999, 104 en HR 20 oktober 1998, NJB 1998, 141, p. 2006. In deze laatste zaak werd ook ongeoorloofd geacht dat de verdachte veelvuldig werd voorgehouden dat hij verantwoordelijkheid voor zijn dochter moest nemen, en dat zij een toekomst van 'hoeren en snoeren' zou hebben.
- 11 Zie voor een voorbeeld in de literatuur: Blaauw 1998, p. 47-60, waarin een verdachte prompt bekende nadat de rechercheurs hem hadden verteld dat zijn ouders zelfmoord zouden plegen. Volgens Blaauw beruiste de bekentenis echter nergens op. Vgl. ook het rapport van de Werkgroep Sociale Zekerheidsadvocaten Noord te Groningen van 1999 over dubieuze verhoormethoden van de sociale recherche in Noord-Nederland. Een veelgehoorde klacht betrof het dreigen met de Raad voor de Kinderbescherming.
- 12 Het hof achtte dit niet in strijd met het pressieverbod, maar wel zodanig onnodig grievend, dat dit strijdig is met de beginselen van een goede procesorde.
- 13 Volgens de Hoge Raad kan de 'mededeling' 'je komt pas vrij als je een bekentenis aflegt' niet door de beugel, maar is met de belofte 'als je bekennt, mag je naar huis' niets mis (HR 22 januari 1980, NJ 1980, 203 resp. HR 10 juni 1980, NJ 1980, 591 en HR 19 april 1988, NJ 1989, 15).
- 14 Annotator Buruma merkt terecht op dat dit vragen oproept voor wat betreft gelegitimeerde beloften als ad info-toevoegingen en deals met criminelen.
- 15 Circulaire van 20 december 1929, nr. 932, naar aanleiding van de gerechtelijke dwaling Giessen-Nieuwkerk, opgenomen in NJB (4) 1929, nr. 45, p. 708-710. In deze zaak bleken twee mannen vier jaar lang onschuldig te hebben vastgezeten op verdenking van moord.
- 16 Dit komt bij mijn weten voor het eerst aan de orde in HR 22 september 1998, NJ 1999, 104, waar is uitgemaakt dat de rechter moet motiveren waarom hij bij een constatering van een inbreuk geen strafvermindering toepast. Zie ook HR 9 mei 2000, NJ 2000, 521, waar het hof de straf met zes maanden heeft vermindert.
- 17 Zie zijn noot onder HR 22 september 1998, NJ 1999, 104.
- 18 Op 24 februari jl. heeft mr. Westendorp aangifte gedaan wegens opzettelijke belediging tegen de verhoorende verbalisanten. Onlangs werd bekend dat zij hiervoor niet zullen worden vervolgd. Kennelijk is het volgens justitie toegestaan dat een agent een burger uitscheldt voor 'ordinaire stinkhoer'. De gedupeerde kan ook een klacht bij de Nationale Ombudsman indienen. Volgens zijn jaarverslag over 2003 hield 12% van het totaal aantal klachten verband met politieoptreden. Klachten over de politie nemen daarmee de derde plaats in.
- 19 M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, *Het vooronderzoek in strafzaken. Onderzoeksproject strafvordering 2001 ze interimrapport*, Deventer 2001, p. 753-754.
- 20 Deze oude aanbeveling is, anders dan de meeste schrijvers menen, niet voor het eerst gedaan door Remmelink in 1966, maar door Van Rijen in 1958.
- 21 Zie G.A. van Eck, Uitsluiten 'ophouden voor verhoor', APB (126) 1977-11, p. 262-264, die deze aanbeveling doet voor verslaafde verdachten.
- 22 Zie Naeyé 1989, p. 235. De affaire Lancée is een goed voorbeeld van hoe het op dit punt mis kan gaan.
- 23 Vgl. het (Nederlandstalige) onderzoek in België door P. Ponsaers, J. Mulkers en R. Stoop, *De ondervraging. Analyse van een politietechniek*, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu 2001.
- 24 Naeyé 1989, p. 228-229.
- 25 KB van 28 maart 1994, *Stb.* 1994, 224 resp. regeling van 24 maart 1994, *Start.* 1994, 64, p. 33 en *Start* 1994, 218, p. 6.
- 26 Zie voor meer kritiek op deze situatie: P.H.S. van Rest, 'Ingesloten op het politiebureau', DD (25) 1995-10, p. 1079-1090.
- 27 Zie bijv. N.M. Nierop, 'Het verdachtenverhoor. Een gedragskundig perspectief', JV (24) 1998-4, p. 101-117 en M.J.M. Kievits, 'Kennis van het strafrecht is onvoldoende. Een pleidooi voor meer diepgaander (vervolg)onderwijs', APB (147) 1998-23, p. 16-18.
- 28 N.M. Nierop en A.J.M. Mooij, 'Het verdachtenverhoor in bijzondere zaken. De relatie tussen opleiding en praktijk. Onderzoeksrapport t.b.v. de Recherche Advies Commissie Werkgroep Verhoormethoden', 2000. Hieruit blijkt dat 74% van de rechercheurs 'behoefte heeft aan meer duidelijkheid over geoorloofde en ongeoorloofde druk' (p. 191-192).
- 29 Notitie Algemeen kader herziening Wetboek van Strafvordering, *Kamerstukken II 2003/04*, 29 271, nr. 1, p. 12.